

LETONIKA
pirmais kongress

**MODERNITĀTE:
FILOSOFIJA, KRISTĪGĀS VĒRTĪBAS,
MUTVĀRDU VĒSTURE LATVIJĀ**

LETONIKAS
PIRMAIS KONGRESS

**MODERNITĀTE:
FILOSOFIJA, KRISTĪGĀS VĒRTĪBAS,
MUTVĀRDU VĒSTURE LATVIJĀ**

RAKSTI

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJA
LU FILOZOFIJAS UN SOCIOLOĢIJAS INSTITŪTS
RĪGA 2006

Krājuma zinātniskā redaklēģija:

Dr. habil. phil., profesore *Maija Kūle*,
Dr. phil., asoc. profesore *Ella Buceniece*,
Dr. phil., profesors *Rihards Kūlis*,
Dr. phil., asoc. profesore *Aija Priedīte*,
Dr. phil., vadošais pētnieks *Arnolds Podmazovs*,
Dr. phil., docente *Solveiga Krūmiņa-Koņkova*,
Dr. sc. soc. *Baiba Bela*,
Vadošā pētniece *Maija Runce* (Stokholma)

Krājuma pirmās nodaļas sastādītāja un zinātniskā redaktore

Dr. phil. *Ella Buceniece*,

Krājuma otrās nodaļas sastādītāja un zinātniskā redaktore

Dr. habil. phil. *Maija Kūle*,

Krājuma trešās nodaļas sastādītājas un zinātniskās redaktores

Dr. sc. soc. *Baiba Bela* un pētniece *Māra Zirnite*,

Krājuma ceturtās nodaļas sastādītājs un zinātniskais redaktors

Dr. phil. *Arnolds Podmazovs*.

Raksti recenzēti LU aģentūrā "LU Filozofijas un socioloģijas institūts".

Literārā redaktore *Arta Jāne*

Datormakets: *Gunta Plotka*

Valsts pētījumu programmas "Letonika: pētījumi par vēsturi, valodu, kultūru"
koordinatore LU FSI *Vanda Dombrovska*.

© LU Filozofijas un socioloģijas institūts.

© Rakstu autori: I. Apine, I. Balode, B. Bela-Krūmiņa, L. Beļakova, R. Bičevskis,
D. K. Bormanē, E. Buceniece, M. H. Caviness, I. Cera, V. Daukšte,
T. Feigmane, E. Freiberga, A. Gavriļins, N. Gills, B. Infantjevs,
I. Ivanovs, M. Kiope, I. Kivle, S. Kovaļčuka, S. Krūmiņa-Koņkova,
M. Kūle, R. Kūlis, Z. Lapiņa, I. Leikuma, Inga Leitāne, Iveta Leitāne,
D. Lele-Rozentāle, K. Lūsis, A. Misāne, I. Nātriņa, N. Pazuhina,
I. Peļjaka, S. Poča, A. Podmazovs, A. Priedīte-Kleinhofa, S. Radzobe,
E. Šūpulis, I. Šuvajevs, A. Tomkalne, M. Vecvagars, V. Vēvere,
L. Vuss-Mundeciema, M. Zirnite, A. Žilko, I. Žilko.

SATURS

CONTENTS

I. IDEJU VĒSTURE UN INTELEKTUĀLĀS TRADĪCIJAS VEIDOŠANĀS LATVIJĀ

I. HISTORY OF IDEAS AND FORMATION OF THE INTELLECTUAL TRADITION IN LATVIA

Modernitātes ideju avoti – ietekmes un koncepti *Sources of the Ideas of Modernity – Influences and Concepts*

Māris Vecvagars.	Latvijas vēstures antīkie un bizantiskie avoti	13
	<i>Ancient and Byzantine Sources of History of Latvia ...</i>	26
Raivis Bičevskis.	Vēstures un humanitātes jēdzieni J.G. Herdera filosofijā	30
	<i>Die Begriffe der Geschichte und Humanität in der Philosophie J. Herders</i>	44
Nikandrs Gills.	Profesors Alberts Freijs (1903–1968) un viņa arhīvs	46
	<i>Professor Alberts Freijs (1903–1968) and His Archive</i>	55
Iveta Leitāne.	Franču liberālās teoloģijas ietekme uz teoloģiju Latvijā	56
	<i>Einfluß der französischen liberalen Theologie auf die Theologie in Lettland: Fallbeispiel Haralds Biezais</i>	67
Anita Tomkalne.	Aleksandra Janeka epallēlisma koncepcija	68
	<i>Die epallelistische Konzeption von Aleksandrs Janeks</i>	75
Dzintra Lele-Rozentāle, Ineta Balode.	Par Baltijas vācu valodas pētniecību un tās receptijas iespējām Latvijas valodniecībā	77
	<i>Zur Erforschung des deutschen Sprache im Baltikum und deren Rezeptionsmöglichkeiten in der lettischen Sprachwissenschaft</i>	88
Silvija Radzobe.	Antiglobalizācijas filozofija Alvja Hermaņa “Latviešu stāstos”	89
	<i>The Philosophy of Antiglobalisation in the Directing by Alvis Hermanis</i>	97
	Modernitātes izpratnes veidošanās Latvijā <i>Formation of the Sense of Modernity in Latvia</i>	
Aija Priedīte-Kleinhofa.	Latviešu modernitātes izpētes kultūrfilosofiskie aspekti	99
	<i>The Studies of Latvian Modernity: Culture Philosophy Dimension</i>	108

Agita Misāne.	Latvijas kristianizācija – vēsturisks process un interpretācija Latvijas ideju vēsturē	210
	<i>Christianization in Latvia – the Process and its Interpretation in the History of Ideas</i>	217
Elga Freiberga.	Vērtību problēma Paula Jureviča filozofijā	218
	<i>The Problem of Values in Philosophy of Paul Jurevics</i>	225
Igors Šuvajevs.	Dziļu psiholoģija Latvijā	226
	<i>Die Tiefenpsychologie in Lettland</i>	230
Iveta Leitāne.	Kristīgo vērtību sekulārie substitūti 20. gadsimta 90. gadu humanitārajā diskursā Latvijā	231
	<i>Die säkularen Substitute der christlichen Werte im Humanwissenschaftlichen Diskurs der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts in Lettland</i>	243
Lilija Beļakova.	Kristīgās vērtības un morāle mūsdienu Latvijā: Reliģiozitāte un garīguma meklējumi	244
	<i>The Spiritual Heritage of Roman Catholic Tradition: it's Critics and Perspectives</i>	251
Velga Vēvere.	Reliģiskās pieredzes conceptualizācija Haralda Biezā darbā "Kristiānisms laikmetu maiņā"	252
	<i>Conceptualization of Religious Experience in the Book by Haralds Biezais "Cristianity within Turns of Epochs"</i>	260

Eiropas vērtības Latvijā *European Values in Latvia*

Maija Kūle.	Eiropas vērtības mūsdienu Latvijas sabiedrībā	263
	<i>European Values in Today's Latvian Society</i>	277
Ineta Kivle.	Citādības pieņemšana Latvijas kultūrā mūsdienās	279
	<i>Acceptance of otherness in Latvia's Culture Today</i>	288
Iveta Nātriņa.	Utopiskie meklējumi un posttradicionālā ievirze	290
	<i>Utopian Search and post traditional Disposition</i>	298
Inga Leitāne.	Cerība kā fenomens: Eiropa un Latvija	300
	<i>Hope as Phenomenon: Europe and Latvia</i>	309
Māra Kiope.	Tikumu ētikas atjaunotne kā ceļš uz patiesu dzīvi	310
	<i>Renewing the Virtue Ethics in Search of the True Life</i>	323
Silva Poča.	Latgales atmoda Rietumeiropas ideju vēstures kontekstā	324
	<i>Latgalian Awakening in the Context of Western Europe Ideas History</i>	334

CITĀDĪBAS PIENĒMŠANA LATVIJAS KULTŪRĀ MŪSDIENĀS

Latvijas kultūra vienmēr ir veidojusies dialogā ar citām kultūrām. Citādības pieņemšana ir latviskās kultūras savdabīgums. To apliecina Latvijas vēsture: vācu, poļu, zviedru, krievu laiki Latvijā, kas turpinājušies gandrīz tūkstoš gadus. Pieņemot vai noraidot citādo, mēs saprotam sevi un veidojam savu identitāti. Šodien, piesakoties būt par juridiskiem Eiropas vēstures un kultūras veidotājiem, mēs apzināties gan savu citādību salīdzinājumā ar Eiropas valstīm un tautām, gan kopējo un vienojošo. Attiecības ar citādo pastāv dažādās sfērās: politikā, ekonomikā, kultūrā, zinātnē, ikdienas dzīvē. Tās ir daudzveidīgas un niansētas, kas aptver ne tikai aktuālus notikumus un problēmas, bet veido saikni ar vēsturi, iepriekšējiem gadsimtiem, mākslas darbiem un tradīcijām.

Citādības¹ pieņemšana vai noraidīšana notiek attiecībās starp Sevi un Citu, Savējo un Svešo. Jāļauj citādam ieraudzīt sevi un sevi saprast citādībā. Robeža starp savējo un citādo izplūst, citādības pieņemšanas procesā notiek izešana ārpus lokāla konteksta un noslēgtas sevis zināšanas, iezīmējot jaunus sapratnes horizontus. Citādības pieņemšanu raksturo dažādību sapratne, dialogs, kopējas idejiskās pārlicības un pārdzīvojumi, atvērtība, klausīšanās un saprašana. Citādības pieņemšana ir nošķirama no citādības ienākšanas: citādība var ienākt, bet tā netiek pieņemta. Citādības pieņemšana šajā gadījumā nav no malas ieviesta, piemēram, tā nav juridiski akceptēta lieta, bet tā ir iekšēja, pat intīma, citādā atzišana.

20. gadsimta filosofija detalizēti izzīmē un pamato savstarpējās iedarbības un saprašanas ceļus. To skatījuši Edmunds Huserls, Martins Heidegers, Žans Pols Sartrs, Hanss Georgs Gādamers un citi filosofi.

20. gadsimta filosofijā *Attiecības starp Sevi un Citu* ir izstrādāta tēma, kas analizēta nozīmīgākajos filosofijas virzienos: fenomenoloģijā, eksistenciālismā, hermeneitikā. Tie katrs pats par sevi ir patstāvīgi virzieni, kas izauguši no E. Huserla fenomenoloģijas un iekļaujas 20. gadsimta filosofijas pamatnostādņē, kas atsakās no Jaunlaiku duālā dalījuma Subjekts – Objekts. 20. gadsimta filosofijā pasaules tvērums notiek cilvēkā līdzās cilvēka pašsaprātnei, līdz ar citādā sapratni notiek sevis sapratne. Katrā no šiem filosofijas virzieniem cilvēka un pasaules, sava un cita attiecības parāda arvien jaunas aprises, bet iezīmējas arī vairāki kopīgi skatpunkti, kas raksturo, kā mēs esam pasaulē kopā ar citiem. Tie ir:

1) Mēs paši par sevi ar savas patības apziņu noteiktā kultūr-vēsturiskā kontekstā, noteiktā pieredzē. 2) Citādība ar tai piemītošām iekšējām struktūrām, vērtībām, norisēm. 3) Divpusējas attiecības: Es un Cits, Cits un Es. Mēs lūkojamies uz citu, un citi skatās uz mums, tā veidojas savstarpēja pieņemšana vai nepieņemšana.

Mūsdienu filosofi daudz domā un raksta par to, kā iespējama komunikācija dažādību pasaulē. Tās nav tikai cilvēku savstarpējās attiecības, bet ietver arī mūsu attieksmi pret lietām, notikumiem, idejām, mākslu, zinātnei. Katra Citādība kā noformējies veidojums ietver arī kādu konkrētu Citu, un Es sevī glabā vēl neatklājušos iespēju būt Citādam.

Citādajam ir neskaitāmi daudz izpausmju, kas parādās, piemēram, sākot ar Latvijā ienākošajām, līdz šim svešajām reliģiskajām pārlicībām, kas cilvēku skata attiecībās ar absolūtu sākumu, līdz pat apspeikumu kartītēm un sasveicināšanās manierēm, kas raksturo mūsu mainīgās attieksmes pret ikdienas lietām.

Citādības pieņemšana ir neviendabīga, katram ir sava individuāla pieredze un pārlicība. To apliecina sabiedrības atšķirīgie viedokļi, attieksmes pret tradīcijām, pašiem pret sevi, mākslu un klasiskām vērtībām.

Latvijas teātros pēc neatkarības atgūšanas vairāki klasiķu darbu iestudējumi ir izaicinājuši neviennozīmīgu sabiedrības attieksmi. Galvenokārt tāpēc, ka labi zināmi Eiropas un Latvijas autori ir parādīti citādi un neierasti. Minēšu dažus piemērus.

Nikolaja Gogoļa “Revidenta” iestudējums Jaunajā Rīgas teātri. Šī izrāde Alvja Hermaņa režijā Zalcburgā 2003. gadā dramatisko teātru

festivālā *Jaunās režijas projekts* ieguva galveno balvu, un Alvis Hermanis ierindojās starp 21. gadsimta labākajiem režisoriem. Festivāla žūrija atzina, ka *“Revidents”* ir mūsdienīgs un oriģināls skatījums uz savu pagātņi. Gogoļa *“Revidents”* ienāca neklasiski un pārsteidzoši, labi pazīstamais atklājās pavisam citādi. Režisora skatījums tika pieņemts, saprasts un ieguva gan vietēju, gan starptautisku atzinību. Šo citādo skatījumu, iespējams, nodrošināja dažādu kultūru savstarpējās sapratnes, uz ko norādīja arī Alvis Hermanis atbildes runā Zalcburgā, ka Latvijas teātris vienmēr ir atradies krustpunktā starp vācu un krievu teātra skolām un tapušās izrādes apvieno vācu perfekcionismu, intelektu un vizualitāti, kopā ar krievu skolai raksturīgo aktierspēles aizrautību.² Alveja Hermaņa un aktieru oriģinālo, bet reizē arī ļoti uzmanīgo attieksmi pret Gogoļa darbu augstu vērtē arī teātra kritiķi: “Mākslinieku nopelns ir tajā, ka viņiem ir pieticis mēra un līdzsvara sajūtas nepārspilēt.”³ Iespējams, ka izrādes lielo panākumu pamatā ir sapratne un spēja iejusties Gogoļa tēlos, kas apvienota ar jaunu redzējumu, nepārkāpjot patiesa mākslas darba robežas.

Raiņa *“Pūt, vējiņi”* izrāde Latvijas Nacionālajā teātrī Gaļinas Poļiščukas režijā, kuras oriģinālā Raiņa mākslas interpretācija izvirzīja arī jautājumu: vai tā ir izrāde, kas piedāvā jaunu skatījumu uz klasiskajām vērtībām? Prese izvērta plašu diskusiju gan par izrādi, gan režisores attieksmi pret Raiņi. Iestudējumu pat nesaudzīgi kritizēja: “Nežēlīgi apcērpot lugas tekstu un lomu skaitu, Poļiščuka gribot negribot neglābjami attālina savu izrādi no Raiņa filozofiski poētiskās pasaules un iegruž to tumšajā dzimumcīņas atvarā.”⁴ Raiņa teksts ir isināts, sapludināts, darbojošos personu loks ir sašaurināts. Šajā gadījumā režisores attieksme pret Raiņa mākslu ir citāda, kas vienā sabiedrības daļā netiek pieņemta un izraisa sašutumu. Bet, nenoliedzami, izrāde veicina interesi par latviešu klasiku un rodas vēlēšanās lasīt lugu *“Pūt, vējiņi”*.

Žurnāls *“Māksla Plus”*, raksturojot spilgtākos notikumus 2004./2005. gada teātra sezonā, uzsver citādo skatījumu, kas redzams klasiku darbu interpretācijās, un uzsver skatītāja nozīmi mākslas darba pieņemšanā vai nepieņemšanā.⁵ Vai *“Pūt, vējiņu”* iestudējumam ir komerciāli mērķi, mēģinot piesaistīt plašāku publiku? Nenoliedzami, izrāde rada interesi. Valters Benjamins, gan citā kontekstā un nevis par skatuvisko mākslu, raksta: “Rēķināšanās ar skatītāju nekad nav izrādījusies

auglīga neviena mākslas darba vai mākslas veida izpratnei. Nemaz nerunājot par to, ka jebkura saikne ar noteiktu publiku vai tās pārstāvjiem ir maldinoša.”⁶ Savukārt fenomenologs Alfrēds Šics akcentē komunikācijas nozīmīgumu starp mākslas darba autoru, izpildītāju un auditoriju, jo mūzika ir kopēja radišana. Muzikāla darba atskaņojumā vai operas iestudējumā vienlīdz nozīmīga ir gan mākslas darba, gan tā izpildītāja, gan klausītāja un skatītāja klātesamība, gan arī vienojošs pārdzīvojums apziņas plūsmā. Tā ir kopēja laika izjūta. A. Šics raksta, ka, klausoties otru, “abi ne tikai sadala kopējo iekšējo *durée*, kurā aktualizējas izpildītās mūzikas saturs; katrs no viņiem vienlaicīgi un nepastarpināti darbojas otra apziņas plūsmā”.⁷ Vai šāda kopēja muzikāla darba jēga, kurā klātesoši ir autors, izpildītājs un auditorija, veidojas skatoties un klausoties?

Par **Georga Frīdriha Hendeļa operas “Akīds un Galateja”** iestudējumu Latvijas Nacionālajā operā Ilgas Rogas režijā tās scenogrāfs Andris Freibergs raksta: “Gribu vēstīt par to, kā klasiska vērtība – apgarota, dvēseliska, naiva, gluži kā daba bezgala skaista – pārtop vispirms par lietu, mantu, kas jau ir personas īpašums. Līdz visbeidzot tā nokļūst vispārējās lietošanas zonā – pārvēršas par suvenīru vai tirgus preci, gluži kā reprodukcijas pastkartītes vai tās bildītes, ko mums par lētu naudu piedāvā nopirkt tieši uz ielas...”⁸ Bet A. Freibergs arī norāda, ka šī iegādātā pastkartīte iztēlē rada skaisto, kas reiz bijis un kas ir skaistāks nekā īstenība.

Citālais, manta, tirgus, pirkšana un pārdošana ieņem svarīgu vietu mūsdienu mākslā. Kultūra arvien vairāk ir saistīta ar tās producēšanu, tirgus pieprasījumu, mākslas darbs līdz ar to izšķīst Citādajā.

Māksla pakļaujas citādajām (tirgus) attiecībām. Mākslas darbs kļūst atkarīgs no skatītāja, tirgus pieprasījuma un dažkārt arī no nepārvaramas vēlmes apliecināt savu oriģinalitāti. Jautājums paliek atklāts: Vai šis citālais attiecībā pret Hendeli veidojas no nepieciešamības vienā operas izrādē apvienot Baroka laikmetu ar mūsdienām un radīt unikālu skatījumu? Ja mēs šo uzvedumu tikai klausītos, mēs baudītu skaistu baroka mūziku. Bet, aizejot uz Operu, mēs redzam arī skatuvi, kurā viss notiek kā 21. gadsimtā. Izrādes programmā Baroka māksla ir pielīdzināta pārlei: “Pērles ir kaut kas pretrunīgs – dzidrais baltums tām piešķir cildenumu un šķīstības auru, bet to izcelsme ir klaji dzīvnieciska

un fizioloģiska un, lai gan pērles mēdz pielidzināt dārgakmeņiem, savā ziņā tās ir dzīvas, jo mainās, noveco un ar laiku zaudē spožumu.”⁹ Vai šajā iestudējumā perlei ir ļauts iemirdzēties no jauna?

Citāds skatījums uz klasiskām vērtībām Latvijas kultūrā ienāk arī ar ārzemju filmu pārstāvēniecību kinoteātros un televīzijā. Piemēram, Latvijā vairākkārt rādītā **Beza Lurmena**¹⁰ filma “**Romeo un Džuljeta**”, kas naidu Monteki un Kapuleti dzimtu starpā parāda kā amerikānisku bruņotu bandu sadursmi. Iespējams, ka tas ir apstiprinājums Šekspīra ģenialitātei, jo nezaudē aktualitāti un arvien tiek interpretēta citādi, bet brīžiem liekas, vai tur maz kas ir no Šekspīra? Bet kas ir tāds, kas izraisa vēlēšanos vēlreiz šo filmu noskatīties? Arī par citu, Latvijā tik populāro B. Lurmena filmu “**Mulēnrūža**” saka, ka tā ir noteikti jāredz, varbūt tāpēc, ka tā ir tik banāla un bezgaumīgi grezna. Banalitāte nav izveidojusies, strādājot pie filmas, bet gan filma ir radīta, lai viss, kas filmā notiek, parādītu banalitāti.

Šajos piemēros iepriekš minētie 20. gadsimta noslēgumā un 21. gadsimta sākumā radītie mākslas darbi ir Citādība vairākās nozīmēs: 1) cits Gogolis, cits Šekspīrs, cits Rainis, cits Hendelis, 2) mēs paši kā Citādība pret klasiskajām vērtībām, 3) mākslas Citādība attiecībā pret mākslas darba patiesību.

Bet vai jauniestudējumi ir Raiņa, Šekspīra, Hendeļa saprašana? Interpretācija un autors atrodas vēsturiskā distancē, un klasiķu darbu saprašana ne tikai reproducē šos darbus, bet arī rada jaunu skatījumu, jaunus interpretācijas horizontus.

H. G. Gādamers raksta: “Horizonts ir redzesloks, kas aptver un ietver visu, kas redzams no noteikta punkta. (...) Tas, kuram nav nekāda horizonta, ir cilvēks, kas neredz pietiekami tālu un tāpēc novērtē pārāk augstu to, kas atrodas tuvumā. “Būt ar horizontu” – tieši pretēji – nozīmē būt nevis ierobežotam ar pašu tuvāko, bet iziet ārpus tā. Tas, kuram ir horizonts, prot pareizi novērtēt visas lietas šī horizonta ietvaros atbilstoši tuvumam un tālumam, lielumam un mazumam.”¹¹ Hermeneitiskajā tradīcijā citādības pieņemšana ir tās saprašana noteiktā tradīcijā. Lai saprastu tradīciju, ir nepieciešams vēsturisks horizonts, bet šo horizontu nevar iegūt, pārceļoties vēsturiskā situācijā, bet gan, kā raksta Gādamers, pārceļot sevi cita cilvēka stāvoklī, mēs saprotam šī cilvēka citādību. Gādamera filosofija saka, ka ne jau mums sava griba jāuzliek virsū klasikas darbam, bet gan, neizjaucot

ši darba individualitāti, mums ir jāveic pašpārcelšanās. Pašpārcelšanās nav atteikšanās no sevis, bet gan sevis un citādā vienlaicīga sapratne noteiktā vēsturiskā horizontā. Viņš raksta, ka hermeneitiski izskolota apziņa ietver sevī vēsturisko apziņu, ka patiesais vēsturiskais priekšmets ir nevis priekšmets, bet gan šī sava un cita vienība, attiecība, kurā pastāv gan vēstures īstenība, gan vēsturiskās saprašanas īstenība.¹² Viņš raksta: "Jebkuras saprašanās un saprašanas mērķis ir vienprātība jautājumā par lietu."¹³ H.G. Gādamera filosofija pamato domu, ka ir svarīgi nepārsteigties vēsturisko mantojumu pielīdzināt mūsdienu vajadzībām, neatkarīgi no tā, vai tās ir personīgas ambīcijas, politiski vai ekonomiski mērķi. Pirms H.G. Gādamera teiktā Martins Heidegers rakstīja, ka "ists izskaidrojums nekad tekstu nevar saprast labāk kā to sapratis pats autors, – tas saprot to citādi".¹⁴

Patiesa citādā sapratne un pieņemšana nekādā mērā nav patvaļa un mirkļa iegriba, jo tā vienlaicīgi balstās gan uz savas tagadnes redzējumu, gan vēsturisko. Tā ir tagadnes horizonta un vēsturiskā horizonta sajaukšanās, kurā netiek izcelts tagadnes pārākums pār vēsturisko.

Uzskatus par pārcelšanos citā, vēsturisko kopsakaru un kopēju horizontu veidošanos Gādamera hermeneitika attīsta, pamatojoties uz Edmunda Huserla filosofijā teikto.

Edmunda Huserla fenomenoloģijā liela nozīme cita sapratnē ir empātijai, intersubjektivitātei, kopējai appasaules veidošanai, spējai pārcelties cita situācijā, iekšējam apziņas pārdzīvojumam. Viņš raksta: "Es pārceļu sevi citā subjektā: iejūtoties es aptveru (..) un iekšēji es mācos saprast, kā viņš (..) izturas un būtu izturējies, ko viņš spēj un ko nespēj."¹⁵ Huserla analizētās Es un Cita attiecības pamato, ka citādību mēs zinām tikai attiecībā pret sevi, un līdz ar to savstarpēja sapratne ir intersubjektīvi nosacīta kopīga garapasaule: mēs lietām un notikumiem redzam kopīgu jēgu. Svarīga ir apziņas intence, attieksme, ar kādu mēs vērsamies pie pasaules. Intencionālā attieksme ir tikpat svarīga kā lieta, ko tveram apziņā. Ja mūsu intence ir jau sākotnēji noraidoša, citādības pieņemšana ir apgrūtināta. Tās tvērums apziņā ir negatīvs, kuram, iespējams, seko kategorisks apgalvojums: Es nepieņemu!

Citādības sapratnei svarīgs ir vēsturisko kopsakaru vērojums, kura iegūšanu E. Huserls pielīdzina zibens uzplaisnījumam, iepriekš aptvertam mērķim, intuitīvam tvērumam. Ja Gādamers Citādības

sapratni skaidro vēsturiskas tradīcijas hermeneitikā, Edmunds Huserls detalizēti analizē fenomenoloģiskas struktūras.

Piemēram, Edmunds Huserls, uzdodot jautājumu: "kā es sevi iekārtoju cilvēku apvienībā?",¹⁶ raksta: "Personības attīstību nosaka citu ietekme, svešo domu, svešo iedvesto izjūtu, svešo pavēļu ietekme."¹⁷ Vēlāk to izvērš Ž. P. Sartrs, analizēdams, kā ir "Būt cita skatītam". Tā ir citādā patiesība par mums. Cilvēks ir pakļauts cita spriedumiem, bet tajā pašā laikā cilvēks vienmēr ir tas, kas viņš vēl nav, cilvēks ir tas, par ko viņš sevi veido. Cilvēks ir esamība, kas sevi projicē nākotnē.

Ž. P. Sartrs detalizēti analizē struktūras, kas veidojas starp Sevi un Citu: "Būt par sevi", "Būt sev", "Būt cita skatītam".¹⁸ Cita skatījums ir nepieciešams, lai redzētu pats sevi.

Cilvēks ne tikai veido attiecības ar citiem, bet vienmēr jau ir kādās attiecībās. Viņš ir gan atšķirtībā, gan ieinteresētībā ar sevi un savu apkārtni. Cilvēka eksistenci pasaulē kopā ar citiem un lietām attīsta Martina Heidegera filosofija. Martīns Heidegers Cilvēku jēdzieniski nosauc par klātesamību, jo tā ir esamība, kurai pašai piemīt esamības izpratne. Tā nav subjekts, kas ar gribu un prātu iedarbojas uz pasauli, klātesamība izsaka spēju atbrīvoties no citu ietekmes un atgriezties pie savas sākotnes, lai ļautu pasaulei atklāties un mākslas darbam izgaismot patiesību, ko tas sevi glabā. "Mākslas darbā, proti, atbilstoši darinājuma veidam, darās patiesības notikšana. Tādēļ mākslas būtība jau no paša sākuma tika noteikta kā patiesības statīšana darinājumā."¹⁹ Atkarība no cita attālina no sākotnes, ved maldu ceļos. Tā ir citu kaitīgā ietekme, tehnoloģiju vara pār cilvēkiem, kura šodien diktē mūsu dzīvi. Saskaņā ar M. Heidegera filosofiju, mēs esam nonākuši citādības varā, bet viņš arī pasaka, ka klātesamība sevi projicē nākotnē, tā vienmēr satur sevī iespēju būt par sevi pašu un nevis eksistēt cita ietekmē. M. Heidegera filosofija izstrādā īpašu mākslas filosofiju, kurā noteicošā vieta ir pašam mākslas darbam kā patiesības notikuma vietai. Kā lai savieno mūsdienās notiekošo ar M. Heidegera filosofiju, kurai nepiekrīt ir visai grūti kaut vai tāpēc, ka patiesība ir nevis tas, ko Es saku un ko Es gribu izdarīt, bet gan atļaušana mākslai notikt un patiesībai atklāties?

Patiesība, kas atklājas mūsdienu klasiķu interpretācijās, ir šodien pastāvošo attiecību starp cilvēku un mākslas darbu patiesība.

M. Heidegers vēlinā posma darbos raksta, ka mēs reizē esam patiesībā un maldos un patiesība ir nepatiesība. Teātra izrādes, operas iestudējums apliecina šo maldu un patiesības līdzāspastāvēšanu savdabīgā veidā:

patiesību tādā veidā, ka izrādes iestudējums izgaismo mūsu šodienas domāšanu, vērtību izpratni, savstarpējās attiecības. Caur mākslu notiek patiesības un mūsu pasaules sapratnes izgaismošanās. Konkrētā notikumā mēs varam redzēt, kur mēs esam, kādu citādību esam pieņēmuši, un reizē arī, cik paši esam sev sveši kļuvuši;

maldus tādā veidā, ka citāda attiecībā pret sākotnējo mākslas darbu ir noteicošais. Mēs, atļaudami literāram darbam atkal no jauna uznākt uz teātra skatuves, reizē "uzliekam virsū" savu gribu, mērķus, sapratni, pragmatiskas intereses, tas ir, savu citādību attiecībā pret mākslas darbu.

Šeit iezīmējas vēl kāda citādības pieņemšana, kas notiek mākslas darba iekšienē. Luga, librets, nošu raksts ir teksts, kas satur pats savu struktūru. Uz skatuves tas tiek vizualizēts, izrunāts, izdziedāts. Tas ir ieguvis citu, jaunu formu, kuru iekšēji sevi glabājis, un tagad mēs esam ļāvuši šai jaunajai formai atklāties. Uzrakstīta luga sākotnēji ietver skatuviskas formas iegūšanu, bet svarīgi ir ieraudzīt un saprast tieši tās formas, kas neizjauks mākslas darba autentiskumu.

Šie daži rakstā minētie piemēri nebūt neapskata visus citādības raksturojumus mūsdienu filosofijā, tāpat kā arī visas citādā izpausmes mūsdienu kultūrā, bet tikai iezīmē dažas no tām. Nevar viennozīmīgi pateikt, ka tikai Edmunda Huserla izstrādātās fenomenoloģiskās struktūras vai Žana Pola Sartra *Cita skatījums* uz mums, vai Martina Heidegera klātesamības analīzes un mākslas filosofija, vai Hansa Georga Gādamera hermeneitiskais skaidrojums parādītu, kā notiek citādības pieņemšana vai noraidīšana Latvijas kultūrā. Bet tas padziļina sapratni pašiem par sevi un attiecībām, kuras veidojam un kurās esam.

Vienmēr ir iespēja apvienot klasisko ar mūsdienu, bet lielākie 20. gadsimta filosofi saka, ka ir jāprot novērtēt visas lietas atbilstoši tuvumam un tālumam, lielumam un mazumam un viss jāskata pareizās attiecībās, ka citu mēs varam saprast ar iejušanos, jēgas veidošanos kopējā garapasaulē, patiesu pārdzīvojumu, atļaušanu, ieklausīšanos, dziļu sapratni par lietām un sevi.

Vēres:

¹ Citādība šajā rakstā netiks precīzi nodalīta no Cits, Citādais. Šie jēdzieni nebūs etimoloģiski analizēti un filosofiski diferencēti. Cits, Citādība, Otrs 20. gadsimta filosofijā ir patstāvīgi filosofiski jēdzieni, kas raksturo komunikācijas un saprašanas struktūras, kuras skatītas gan fenomenoloģijā, gan eksistenciālismā, gan hermeneitikā. Piemēram: Citādībai piemīt ontoloģiska struktūra, izveidojies vērtību kopums, piemēram, tā ir noteikta kultūra, sabiedrība. Cits ir kāds konkrēts cits, piemēram, cits cilvēks, cits notikums, cita tradīcija, cits mākslas darbs. Citādais ir apzinātais, izvērtētais cits, kas identificēts kā no sevis atšķirīgais. Jautājumu par attiecībām starp sevi un citu, sevi un otru skatījuši: Edmunds Huserls, Martīns Heidegers, Žans Pols Sartrs, Moriss Merlo-Pontī, Emanuēls Levins, Alfrēds Šics, Jurgens Hābermāss u. c. 20. gadsimta filosofi.

² "Revidents" festivālā Austrijā iegūst galveno balvu. – Nosaukums no tīmekļa lapas. – Resurss aprakstīts 2005. gada 10. novembrī. – Pieejas veids: tīmeklis WWW URL: www.lnak.org

³ Adamaite U. Nelabums un Lieldienas. Jaunāko teātra izrāžu apskats. – *Māksla Plus*, 2002., Nr. 2.

⁴ *Pūt, vējiņi! Kritikas*. – Nosaukums no tīmekļa lapas. – Resurss aprakstīts 2005. gada 10. novembrī. – Pieejas veids: tīmeklis WWW URL: www.teatris.lv

⁵ Ulberte L. 2004./2005. gada sezonas TOP 10 jeb notikumi, kas pārsteidza. Čakare V. Astoņi klikšķi sezonas lapā. – *Māksla Plus*, 2005, Nr. 4.

⁶ Benjamins V. Tulkotāja piezīmes. – Benjamins V. *Illuminācijas*, Rīga, 2004., 60. lpp.

⁷ Schutz A. Making Music Together: A Study in Social Relationship. – *Social Research*, 1951., Nr. 1., Vol.18., pp. 76–97.

⁸ Georgs Fridrihs Hendelis. Opera. Akīds un Galateja. – Nosaukums no tīmekļa lapas. – Resurss aprakstīts 2005. gada 10. novembrī. – Pieejas veids: tīmeklis WWW URL: www.opera.lv/akidsgalateja

⁹ Svece A. Baroks. – *Akīds un Galateja* (Izrādes programma), Rīga: Latvijas Nacionālā opera, 2005.

¹⁰ Bezu Lurmenu, trīs slaveni filmu: *Tikai deju zāle*, *Romeo un Džuljeta*, *Mulenrūža* režisoru, kino pasaulē raksturo kā austrāliešu brīnumu, jo "viņš spēj pārvērst zeltā visu, kam pieskaras".

¹¹ Gādamera H. G. *Patiesība un metode*, Rīga: Jumava, 1999., 287. lpp.

¹² *Ibid.*, 284. lpp.

¹³ *Ibid.*, 277. lpp.

¹⁴ Heidegers M. Ničes vārdi "Dievs ir miris". – Heidegers M. *Malkasceļi*, Rīga: Intelekts, 2000., 145. lpp.

¹⁵ Huserls E. Garīgās pasaules konstitūšana. – Huserls E. *Fenomenoloģija*, Rīga: FSI, 2002., 140. lpp.

¹⁶ Ibid., 115. lpp.

¹⁷ Ibid., 135. lpp.

¹⁸ Sartre P.J. *Being and Nothingness*, Routledge, 1998.

¹⁹ Heidegers M. Mākslas darba sākotne. – Heidegers M. *Malkasceļi*, 47. lpp.

Mag. phil. Ineta Kivle

ACCEPTANCE OF OTHERNESS IN LATVIA'S CULTURE TODAY

Summary

Latvia's culture develops in dialogue with other cultures: German, Polish, Swedish, Russian over the thousand years till today. History testifies that acceptance of otherness is a core of Latvia's identity and culture: in comprehension of other we see and understand ourselves. Relations between self and other, selfhood and otherness are everywhere: in economy, art, culture, everyday life. There is a difference between: acceptance of otherness and incoming of otherness. Incoming of the otherness does not yet means that the other will be accepted. Culture can develop only in correlation and mutual understanding of otherness which includes thoughts, feelings, experience, artworks, science, literature, heritage, traditions and many other thinks which are not fully adherent to ourselves at this time and in this place but which speaks to us and makes communication between various cultures and different centuries, between classic and nowadays.

Relations between self and other is an elaborated theme in 20th century philosophy. Phenomenology, Existentialism, Hermeneutics analyze structures of communication which shows how we are in the World among others.

There are many examples of performing art in Latvia's theatres as well around the World how we interpret and understand the clasics, other

thinkers and centuries. Are we always right in our will to modernize the works of W. Shakespeare and N. Gogol , operas of G. F. Handel, plays of J. Rainis? In new interpretations we can see another Handel, another Shakespear, another Rainis. Here is very important approach of mutual understanding, empathy, intersubjectivity, common meaning about what Edmund Husserl (1859–1938), Martin Heidegger (1889–1976), Hans Georg Gadamer (1900–2002) and other philosophers wrote.

Acceptance of otherness reflects our attention to other cultures, historical traditions and the classics. Our understanding of others at the same time gives opinion about ourselves too. Through others we know thyself.